

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

MUZEUL NAȚIONAL

XXVII

EXTRAS

București
2015

Colegiul de redacție:
Academician **DINU C. GIURESCU**
Prof. univ. dr. **IOAN SCURTU**
Prof. univ. dr. **ION BULEI**
Prof. univ. dr. **MIHAIL IONESCU**

OANA ILIE
Redactor șef

Corectură:
ALEXANDRA MĂRĂȘOIU

Tehnoredactare:
ALEXANDRA MĂRĂȘOIU

Anuar editat de **Muzeul Național de Istorie a României**, București, Calea Victoriei
nr. 12, tel: 021. 315.82.97, tel./ fax: 021. 311.33.56

Volum tipărit de Editura Cetatea de Scaun, 2015

ISSN 1015 - 0323

DOI ISTORICI SUSȚINĂTORI AI UNUI BOTANIST TWO HISTORIANS SUPPORTERS OF A BOTANIST

Ioan Opriș*

Abstract

In 1942 Romanian botanist and amateur archaeologist and numismatist Alexandru Borza presented the Commission of Historical Monuments with a report regarding some Roman archaeological vestiges which he had discovered in the Banat region. Archaeologist Scarlat Lambrino and archivist Alexandru Sacerdoțeanu, the two experts appointed by the Commission to assess the information provided by Borza, deemed it useful and considered Borza's interest in archaeology praiseworthy. However, they both emphasized the importance of a proper archaeological investigation in the area.

Keywords: archaeology, specialists, amateurs, Roman vestiges, the Commission of Historical monuments, 1942

Demersurile pentru profesionalism și respectul specialistului, stăruința liderilor domeniali în a le impune în viața științifică, precum și în fața contemporanilor, rămân să fixeze nivelul de înțelegere al societății la un anumit moment. Adeseori, acestea sunt exprimate cu pasiunea temperamentală a liderilor, care pun în joc multiple argumente. Nu de puține ori, excluderea altora – veniți din afara cercurilor profesionale – este categorică, nedorindu-se colaborarea cu acești „intruși”, chiar dacă dovedesc, pe lângă pasiune, anumite calități. În istorie, domeniu în care, adevărat, prea mulți se pricep, nu este altfel, ba chiar întâlnim respingeri atât de categorice și vehemente, încât apar nu doar ieșite din cadrele unui dialog civilizat și necesar cu amatorii, dar chiar exagerat de exclusiviste. Asemenea respingeri pe seama amatorilor pasionați îi îndepărtează pe unii, îi dezarmează pe alții sau pur și simplu îi exclud pe cei pasionați.

Un caz care a făcut istorie la acest subiect este cel al unui celebru botanist: Alexandru Borza¹. Botanistul și muzeograful Borza se numea pe sine „arheolog numismat amator”, indentificându-ne astfel pasiunea sa bine cultivată, probabil încă

* Istoric asociat Muzeului Național de Istorie a României; doctor în istorie.

¹ Alexandru Borza (21 mai 1887 – 1971), fiul lui Ignatie și Valeria, studii la Alba Iulia și universitățile din Budapesta, Breslau și Berlin. Căsătorit cu Veturia Negruțiu (1913). Botanist, întemeietor al geobotanicii și al Grădinii Botanice a Muzeului din Cluj. Profesor universitar, decan al Facultății de științe (1935 – 1938). Organizator al mișcării cercetășiei (1913), secretar general la Ministerul Instrucțiunii Publice (1929 – 1931); senator; promotor al mișcării de ocrotire a monumentelor națiunii. Studii de etnobotanică, fitosociologie, ecologie. Vezi *Who's who in Central and East Europe*, 2nd edition, edited by Stephen Taylor, Zurich, 1937, p. 146.

din anii de școală, pe care o prezenta cu mândrie în refugiul de la Timișoara al Institutului botanic clujean², din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Ca universitar și foarte cunoscut savant în planul ocrotirii naturii, Al. Borza a dobândit merite incontestabile și în planul politicilor culturale de după 1918, când a fost desemnat din partea Universității ca membru în consiliile Muzeului ardelean și în alte organisme pregătitoare de instituții culturale. A conlucrat, pentru acestea, cu istoricul Alexandru Lapedatu, însărcinat la 8 aprilie 1922, prin decretul regal nr. 759, cu președinția Comisiunii Monumentelor Istorice – Secția pentru Transilvania, iar din 1923 devenit ministru al Cultelor și Artelor, demnitate împlinită în mai multe rânduri³. Legăturile celor doi învățați au continuat și în împrejurările dramatice legate de război, Al. Lapedatu trimițându-i curent, ca secretar general al Academiei Române și președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, cărți și publicații⁴. „Arheologul numismat amator, izolat la Timișoara, l-a informat pe Lapedatu – întâi cu un raport asupra stării de azi” a monumentelor antice din Banat – de cele „văzute direct în lungi și recente călătorii”, oferindu-se să redacteze un alt raport detaliat, destinat publicării în Buletinul CMI. În acele „călătorii botanice”, Borza aflase – probabil din surse orale – despre: „o linie de fortificații dacice de la Muntele Mic la Țarcu (cu totul necunoscute în literatură)”; „starea de azi a rămășițelor castrului roman de la Cenade, cu ștampilele de cărămizi” ale unităților militare de acolo, între care o cohortă nouă pentru Dacia”; „urme arheologice la Pesac, în nord-vestul Banatului”; „urmele castrului roman de la Moldova Nouă”; „urmele castrului roman de la Pojejena sârbească și analiza unei colecții de monede aflate acolo, în număr de mai multe sute de exemplare”; „termele romane desgropate recent întâmplător la Pojejena sârbească”⁵.

Mai mult sau mai puțin cunoscute în rândul istoricilor – poate, nu prea bine cunoscute și, mai ales, investigate arheologic, ar fi nuanța necesară – semnalările sale l-au îndemnat să propună ca necesară „o întinsă activitate de cercetare arheologică”, deoarece „nouă ne revine obligația și cinstea de a cerceta vestigiile stăpânirii înaintașilor noștri romani, cu care nici sârbii, nici maghiai și nici (ș)fabii nu pot avea nici o afinitate și nimic comun”⁶.

Ca să-și susțină cercetările istorice, Borza a publicat în revista Institutului Social Banat-Crișana (1942) articolul *Valuri romane la Timișoara*, pe care l-a trimis bibliotecii Comisiunii Monumentelor Istorice, iar în proiectul său figura cartea

² Institutul și Muzeul Botanic, ca și Grădina Botanică din Cluj, s-au înființat din inițiativa savantului imediat după 1919. Patrimoniul institutului a fost dus la Timișoara, în septembrie 1940, în urma refugierii Universității „Regele Ferdinand” din Cluj, în structura căreia funcționa, ca efect al Dictatului de la Viena (30 august 1940).

³ Despre legăturile dintre cei doi învățați vezi: Ioan Opriș, *Protejarea mărturiilor cultural artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1988, p.; *idem*, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Albatros, 2015, p. 36, 58.

⁴ O arată și scrisoarea lui Al. Borza trimisă din Timișoara la 28 august 1942, pe care o comentăm mai jos, anexată, în Arhiva CMI, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

⁵ Cele „aflate” de botanist, necercetate de el – cum o recunoaște clar – „ex professo”, erau cunoscute arheologilor din epocă.

⁶ În scrisoarea anexată.

Banatul în epoca romană (apărută în 1943). Primind scrisoarea botanistului, președintele Lapedatu a solicitat opinia unor membri ai Comisiunii, respectiv arheologului Scarlat Lambrino și istoricului Aurelian Sacerdoțeanu. Fiecare din aceștia l-a sprijinit pe cel care, amator într-ale arheologiei și numismaticii, interfera atât de bine cu interesele Comisiunii, reținându-i buna credință, dar cerând ca investigația propriu-zisă să fie făcută de către Regionala CMI pentru Timișoara⁷.

În sensul recomandărilor, reținem câteva idei ale celor doi referenți, subliniindu-le eleganța și colegialitatea. Profesorul Scarlat Lambrino cunoștea „de mult interesul pe care savantul botanist de la Timișoara îl poartă antichităților din țara noastră”, considerând însă de un mare interes să redacteze „într-un memoriu complet toată informația sa pe teren în acest domeniu”, memoriu pe care să-l preia Buletinul CMI. Dar „cercetarea deplină a locurilor semnalate” trebuia categoric încredințată Secțiunii amintite, „căreia îi incumbă sarcina de a se ocupa de această regiune”⁸.

Am evaluat întâi opinia arheologului consultat de conducerea Comisiunii, ca fiind cel mai apropiat de subiect. În opinia sa, a „găsit cu mare interes informațiile pe care cu atâtă râvnă și dragoste pentru arheologie” le consemnase botanistul, informații notate „cu deosebită precizie și amănunțime”, așa că raportul se vădea a fi „prețios pentru arheologia care ar urma să cerceteze în chip temeinic de acum înainte antichitățile pe care le semnalează”⁹. Preocupat de documentarea făcută, opinează, de altminteri, pentru publicarea în Buletinul CMI „pentru ca arheologii noștri să poată beneficia de notele interesante” făcute de botanist, dar cere „câteva îndreptări la textul memoriului”, iar în privința a ceea ce credea că trebuia să fie „cercetarea metodică a locurilor semnalate”, părerea sa era clară: încredințarea datelor și a sarcinii pe seama Secțiunii pentru Transilvania”¹⁰.

Să vedem acum și opinia istoricului Sacerdoțeanu, arhivist distins, cu respect desăvârșit față de valoarea documentelor¹¹. Acesta, sesizând urgența măsurilor care decurgeau din informațiile lui Borza pentru cauza ocrotirii monumentelor istorice, face o evaluare neașteptat de pragmatică. Între propunerile sale, unele sunt și acum valabile: alcătuirea și popularizarea hărții arheologice și a monumentelor istorice naționale; instalarea de inscripții indicatoare la siturile arheologice, prevăzute cu „o scurtă informație istorică”; reorganizarea Muzeului Banatului; difuzarea largă a prevederilor legale, atragerea preoților și a învățătorilor la semnalarea și popularizarea siturilor arheologice și a monumentelor istorice și recuperarea rapoartelor de săpături arheologice ale lui Corneliu Mateescu și publicarea lor¹².

⁷ Regionala în cauză era încredințată arheologului clujean Constantin Daicoviciu, profesor la Universitatea Clujeană și director al Institutului de Studii Clasice, refugiat după 1 septembrie 1940 la Sibiu.

⁸ Cf. referatului lui Scarlat Lambrino, adresat lui Al. Lapedatu, înregistrat la nr. 2514/942, în Arhiva CMI.

⁹ Cf. referatului adresat lui Al. Lapedatu, înregistrat la nr. 2512/942, în Arhiva CMI.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Despre Aurelian Sacerdoțeanu (1904 – 1976), vezi *Dicționar enciclopedic*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 242.

¹² În copie referat Sacerdoțeanu, *loc. cit.*, supra.

Însușindu-și cele sesizate de Alexandru Borza și adnotate de cei doi referenți, CMI le-a transmis, odată cu aprobarea lor, lui Constantin Daicoviciu, rugându-l să binevoiască „a cerceta și a ne comunica părerea dumneavoastră”¹³.

Documentele în cauză au fost, desigur, cercetate cu multă atenție, dar fără bunăvoința cerută, de către arheologul Daicoviciu, aflat de mai multă vreme în conflict deschis cu demersurile și interesele lui Borza. De altfel, opiniile sale au fost alimentate de lucrarea acestuia, *Banatul în epoca romană*, apărută în 1943. Într-o serioasă și bine pregătită intervenție la ministrul Propagandei Naționale, profesorul C.C. Giurescu (în care și-a legat răspunsul de contextul concret creat arheologiei transilvănene de situația produsă de cedarea de teritorii în favoarea Ungariei, implicit de „războiul” arheologilor români cu cei maghiari) Daicoviciu a cerut organizarea Institutului de Studii Clasice „pe baze solide, cu fonduri suficiente pentru lucrări pe teren și publicații și cu încadrarea lui cu forțe alese, capabile să muncească și puse în situația de a munci cu rod”¹⁴.

Fondul memoriului său atacă direct și concret viziunea îngustă a oficialităților române, acuzate de a nu fi înțeles și sprijinit *mai mult, temeinic, solid și permanent* cercetările arheologice din Transilvania. În viziunea autorului, arheologii și Institutul de Studii Clasice erau „părăsiți, ca o Cenușăreasă”, fiind siliți să asiste neputincioși „la dezastrul dezorganizării în care suntem ținuti”, fără a se fi înțeles importanța lor strategică pentru apărarea intereselor naționale”¹⁵. Vulcanicul raportor a inclus, în stilul său incisiv și greu de combătut, și exemple venite ca să deservească interesele naționale tocmai din partea unor preținși specialiști. L-a inclus în rândul acestora și pe botanistul Borza, „acest diletant coleg”, care „susține – din ignoranță – tocmai teza ungurească, și anume că Banatul de vest n-a fost nici roman, nici dacic, ci al poporului de pe pusta Ungariei, al iazygilor!”¹⁶.

Dacă evaluăm corect criticile arheologului Daicoviciu, e greu să nu-i dăm dreptate, el fiind la acea vreme – și rămânând pe această poziție până la sfârșitul vieții –, cea mai respectată autoritate științifică din arheologia transilvană. Doleanțele sale nu apar nicidecum forțate, dimpotrivă, ele arătând slăbiciuni și carențe ale politicii culturale din zona arheologică și istorică, izvorâte din necunoaștere, ignorare și incoerența autorităților. Acestea s-au făcut remarcate tocmai în împrejurările dramatice prin care trecea România în acei ani, servind, dacă ar fi fost corect evaluate, celor care au condus-o după încheierea conflagrației mondiale. Spre lauda lui Daicoviciu, demersurile sale postbelice au corectat în bună măsură cele constatate cu amărăciune în documentul amintit. Desigur că demersul său pentru profesionalism și

¹³ Cf. adresa CMI nr. 2512/12 octombrie 1942, primită la Regionala Transilvană și înregistrată la numărul 16, în Arhiva CMIT. C. Daicoviciu conducea de fapt CMIT, mai ales după alegerea lui Al. Lapedatu ca președinte al CMI.

¹⁴ Adresat confidențial ministrului Propagandei Naționale, memoriul poartă numărul 114/21 decembrie 1943, Sibiu, regăsindu-se în Arhiva CMIT. În textul său se semnalau fapte și mijloace de propagandă maghiară și antiromânească, incriminându-se direct mai mulți vinovați, între care arheologul preistorician Roska Marton (armean maghiarizat de origine din Gherla) și Radnóti Aladár (arheolog maghiar de la Budapesta).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

respect arătat specialistului – arheolog și istoric – trebuie privit în sensul larg, creând curente de opinie publică pe seama utilității sociale (și economice, dar și politice) ale acestor profesii. În afara notei de subiectivism ce privește raporturile cu un reputat naturalist, rămâne însă să reținem și opiniile referenților Lambrino și Sacerdoțeanu, care neaferăți de aprehensiunile confratelui lor, sunt dispuși să încurajeze demersul lui Borza, dar manifestă indirect respect față de specialist și organismele de specialitate.

Deducem de aici nu doar încurajarea celor care pot veni în sprijinul profesionistului, cu contribuțiile lor oneste, dezinteresate, dar amatoriste, ci și sugerarea unor căi prin care asemenea energii să-i fie asociate celui care, singur, poate și trebuie să rezolve problemele specifice.

Luând exemplul prezentat ca unul semnificativ, într-o perioadă când – chemați și nechemăți, doriți și respinși, individual sau organizați – interesul pentru arheologie și istorie a ajuns să domine, să înaripeze imaginarul și să illustreze un curent de opinie larg, insistăm pe latura sa educativă. Mai ales că – ce deziluzii le-ar fi adus celor amintiți aici! – acest curent readuce în discuție – prin „căutătorii de comori” –, din nou și obligatoriu, statutul profesionistului: arheolog și istoric. Deci, chiar ideile fundamentale pentru care s-a militat în generația iluștrilor predecesori.

Universitatea Regele Ferdinand din Cluj
Institutul Botanic
Timișoara

DOMNUL PRESEDINTE,

Înainte de toate țin să exprim mulțumirile mele pentru extrem de valorosul "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", vol. 1932-1940, pe care ați binevoit a dispune să mi se trimită. Ați fi foarte încântat în calitatea mea de arheolog numismat amator izolat la Timișoara, să pot primi și în continuare acest prețios Buletin.

Referindu-mă la raportul meu anterior în privința stării de azi a monumentelor antice din Banat, dispun acum de material nou, în urma călătoriilor mele lungi, recente, din Banat. Dacă ar fi de interes pentru Onorata Comisiune, ați fi gata să redactez un raport și în privința aceasta, pentru a fi cunoscute lucrurile de Onorata Comisiune sau chiar pentru a fi eventual publicat în Buletin, împreună cu precedentul raport.

În recente mele călătorii botanice, în care am avut prilej să mă interesez și de chestiuni arheologice pe teren, am aflat următoarele :

O linie de fortificații dacice de la "untele Mic la Tarcu cu totul necunoscute în literatură.)

Starea de azi a rămășițelor castrului roman de la Cenade, cu stampilele de cărămizi a unităților militare de acolo, între care o cohortă nouă pentru Dacia.-

Urme arheologice la Pesac în nord-vestul Banatului.-

Urmele castrului roman de la Moldova Nouă.

Urmele castrului roman de la Pojejena Sârbească și analiza unei colecții de monede aflate acolo în număr de mai multe sute de exemplare. Termenele romane desgropate recent întâmplător la Pojejena Sârbească.

Din cele aflate de mine întâmplător, necercetându-le eu "ex professo", rezultă că o întinsă activitate de cercetare arheologică ar fi necesară în Banatul locuit de atâtea popoare, unde nouă ne revine obligația și cinstea de a cerceta vestigiile stăpânirii înaintașilor noștri romani, cu care nici sârbii, nici maghiarii și nici fabii nu pot avea nici o afinitate și nimic comun.

Îmi permit a semnala, că nu de mult am trimis un minuscul articol pentru biblioteca Onor. Comisiunii despre "Valuri romane la Timișoara" extras din Revista Institutului Social Banat-Crișana an 1942.

Vă rog să primiți Domnule Președinte, asigurarea distinsei mele stime.

1. Scrisoare trimisă de Alexandru Borza lui Alexandru Lapedatu, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, 28 august 1942.

Letter sent by Alexandru Borza to Alexandru Lapedatu, the president of the Commission for Historical Monuments, 28 August 1942.

Monumentelor Istorice

Copie

.2514/942

Domnule Președinte,

Am onoare a vă înapoia raportul D-lui Profesor Al.Borza, înregistrat la Nr.2101/31 Aug.942, cu următoarele observațiuni.

Cunosc de mult interesul pe care savantul botanist de la Timișoara îl poartă antichităților din țara noastră, pe care a putut să le cunoască în chip deosebit cu prilejul cercetărilor sale științifice.

Si de această dată văd că semnalează urme importante antice, dintre care unele necunoscute până acum. Ar fi de un mare interes ca D-l Profesor Al.Borza să consemneze într'un memoriu complet toată informația sa pe teren în acest domeniu, care să fie publicat în Buletinul Comisiunii. În ce privește însă cercetarea deplină a locurilor semnalate, cred că ar trebui să se comunice datele pe care să ni le pune la dispoziție D-l Profesor Al.Borza, Secțiunii Comisiunii pentru Transilvania, căreia îi incumbă sarcina de a se ocupa de această regiune.

Vă rog să primiți, Domnule Președinte, încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

(n)/ S.Lambrino.

conf - cu originalul
Sf

Domnului Președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice.

2. Referatul arheologului Scarlat Lambrino privind scrisoarea lui Alexandru Borza
The report of archeologue Scarlat Lambrino on Alexandru Borza's letter.

Copie

Monumentelor Istorice

nr. 2512/942

Domnule Președinte,

Am găsit cu mare interes informațiile pe care cu atâta râvnă și dragoste pentru arheologie le-a adunat D-l Profesor Al. Borza, cu privire la antichitățile din Banat. Știu că distinsul botanist dela Timișoara, în cercetările sale științifice, a notat cu deosebită precizie și amănunțime toate resturile antice pe care le-a putut întâlni în lungul și în latul țării. Deaceia raportul D-sale este prețios pentru arheologii care ar urma să cerceteze în chip temeinic de acum înainte antichitățile pe care le semnalează.

Și, fiindcă multe din ele amenință să dispară, sunt de părere să se publice memoriul D-sale în Buletinul Comisiunii, pentru ca arheologii noștri să poată beneficia de notele interesante pe care D-sa le-a luat în cursul peregrinărilor sale botanice. Ar fi bine înțeles de adus câteva îndreptări la textul memoriului, dar în general el cuprinde note interesante și amănunte noi care nu ar trebui să se piardă.

În ce privește cercetarea metodică a locurilor semnalate, socot că datele procurate de D-l Profesor Al. Borza merită să fie comunicate Secțiunii Comisiunii pentru Transilvania, căreia îi incumbă sarcina săpăturilor în acea regiune.

Vă rog să primiți, Domnule Președinte, încredințarea deosebite mele considerațiuni.

(m) S. Lambrino

-Sale

Domnului Președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice.

3. Referatul arheologului Scarlat Lambrino privind scrisoarea lui Alexandru Lapedatu.
The report of archaeologist Scarlat Lambrino on Alexandru Borza's letter.

Referat.

Propunerile d-lui prof.Borza sunt urgente și merită toată atenția.
Comisia trebuie să ia următoarele măsuri urgente:

1. Prin Ministerul de Interne să se aducă la cunoștință publică ,în fiecare sat sau comună, prevederile art.2 al.a și b din legea M.I.,cu precizarea că se interzice formal de către Comisie distrugerea câmpurilor arheologice..

2.Prin Ministerul Culturii Naționale să se pună în vedere preoților și învățătorilor să cerceteze, să semnaleze și să popularizeze în satele respective ruinele,rămășițele,câmpurile arheologice și monumentele istorice locale.

3.Să se caute rapoartele de săpături arheologice făcute(cf.Mateescu) și să se publice în anuar.

4. Să se reorganizeze Muzeul din Timișoara.

5.Comisia să pună inscripții indicatoare precise pentru indicarea câmpurilor arheologice distruse cum și pentru ruinele existente încă,cu o scurtă informație ~~precisă~~ istorică.

6.Neputându-se face acum săpături noi să se ia măsuri de protecție a monumentelor în starea actuală.

7.Trebuie alcătuită și popularizată harta arheologică și a monumentelor istorice naționale.

(m) A.Sacerdoțeanu

conf. cu originalul

4. Referatul istoricului Alexandru Sacerdoțeanu privind scrisoarea lui Alexandru Borza.
The report of historian Alexandru Sacerdoțeanu on Alexandru Borza's letter.

ROMÂNIA

Comisiunea Monumentelor Istorice.
Secțiunea Regională - Trans. C.A.J.
Văzut la Act. 1942. No. 16.
Anexa 1

MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

Str. General Berthelot Nr. 28, S. II Telefon: 4.39.00

12 OCT 1942.

D-lui C.Daicovici
Profesor Universitar
Sibiu

Nr. 2512/942
Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns) Data

Avem onoare a vă înainta, în copie memoriul
D-lui Profesor Al.Borza, însoțit și aprobat de Comi
unea noastră și însoțit de avizul D-lui Profesor
S.Lambrino ca și de notele D-lui A.Sacerdăteanu,
rugându-vă să binevoiți a cerceta și a ne comunica
părerea Dumneavoastră.

P R E S E D I N T E ,
Alapetru
Al.Lapedatu,

SECRETARIAT

Secretar Director,
Victor Brătulescu
V.Brătulescu,

5. Adresa prin care Constantin Daicoviciu, directorul Institutului de Studii Clasice, este informat că i-au fost trimise spre analiză copii după scrisoarea lui Borza și referatele celor doi specialiști.

The act whereby Constantin Daicoviciu, the director of the Institute of Classical Studies, is informed that he was sent copies of Borza's letter and of the two specialists' reports in order for him to analyse them.

No.114-1943.

Confidential

Domnule Ministru,

La adresele D-voastre Nr.8545 din 24 Noembrie și 9308 din 19 l.c., cu privire la acțiunea ungurească în legătură cu săpăturile făcute de Institutul de arheologie maghiar din Cluj, am onoare a Vă răspunde următoarele:

Cunosc din ziare și din auzite campania de săpături întreprinsă la Porolissum de către suszislul Institut ca și declarațiile senzaționale ale conducătorilor acestor lucrări și ale diferiților gazetari. Observ că directorul Institutului de Arheologie maghiar din Cluj, Dr. Roska Márton, nu e român ci armean cu sentimente șovine maghiare. El, într'adevăr, a fost șef de lucrări la Institutul de Studii Clasice al Universității românești din Cluj, menținut acolo dintr'o inexplicabilă și adânc reprobabilă toleranță, cu toată valoarea lui științifică nu justifică această menținere în post și deși chiar dela începutul stăpanirii românești manifestase sentimente antiromânești. Dar, din nenorocire, lucrul s'a făcut. Prins în flagrant delict, totuși, cu propagandă maghiară și antiromânească, prin anul 1936, a fost condamnat de Consiliul de războiu din Cluj și destituit din post. Noi am susținut întotdeauna că acest armean renegeat e un element periculos și am primit cu satisfacție prea tardivă lui condamnare. Aceasta era și părerea întregului corp profesoral al Facultății. Totuși, permiteți-mi s'o spun, cu amărăciune, că Dr. Roska Márton s'a bucurat de apărarea juridică în fața Consiliului de războiu din partea ginerelui profesorului I. Lupăș, avocatul M. Georgescu, /actualmente

D-Sale

Domnului Ministru al Propagandei Naționale,

București.

6.a.

profesor la Academia de Agricultură din București/ care-l scotea basma curată, ponegrind pe cei ce depuneau împotriva lui, iar regretatul N. Iorga scria, după condamnare, un articol în "Neamul Românesc" pentru grațierea celui ticălos.- Se vede acum cine a avut dreptate și pe cine au apărut unii. Dar, repet din nou, faptul s'a consumat, greșala s'a făcut.

Din nenorocire însă, greșeliile continuă și eu mi iau voie în cele ce urmează să vă aduc la cunoștință tot ce cred că trebuie să vă spun deschis, rugându-vă să binevoiți a considera aceste informațiuni și sugestii ca pornite din sufletul amărat al unui om care, cât a putut, și-a făcut datoria și și-o va mai face fără nici o cruțare. Sunt convins că D-voastră veți putea îndrepta lucrurile până nu e prea târziu, sesizând și pe cele mai înalte foruri din Stat.

Să le luăm dela început:

Conducătorul propriu zis al săpăturilor dela Porolissum e un tânăr numit Radnoti Aladár /după câte știu, un evreu/. Afirmațiile de prin ziare și dela radio unguresc, firește, nu ne pot servi ca bază pentru un răspuns documentat. Că între aceste afirmații se află și neghiobii, este evident. Dar afirmațiile din ziare nu angajează pe nimeni, și Roska sau Radnoti le pot întotdeauna nega. Rămâne să vedem ce vor scrie sub semnătură proprie și cu ce sprijinesc acele afirmații. Eu cunosc destul de bine așezarea romană și dădica dela Porolissum căci am cercetat-o deseori și am făcut o modestă săpătură cu concursul străjerilor și al premilitarilor din Sălaj. Voi putea răspunde, deci, cred, cu destulă competență. Dar, repet, va trebui să așteptăm publicarea rezultatelor săpăturilor ungurești. Dacă, totuși, D-V. socotiți că ar fi bine să se dea un răspuns și înainte de această publicare, eu sunt gata s'o fac, de preferință la Radio. Și aici, iarăși, o mică remarcă: Aș fi putut da la Radio acest răspuns imediat, în cadrul ciclului ce s'a ținut în luna trecută la postul de emisiune al nostru "Săpăturile arheologice în România", dacă aș fi fost invitat. A fost, însă, invitat să vorbească despre săpăturile din Ardeal un harnic ucenic de-al meu, e adevărat, dar un tânăr

6.b.

nici autoritatea subsemnatului, și care nici nu fusese pe la Porolissum. - Nu mă îndoiesc că D-V. veți recunoaște că aici nu e vorba de o ambiție deșartă personală, ci e de ceva mai mult.

Oricum, ceea ce e îngrijorător e faptul că Ungurii sapă acel Castru dela Porolissum și prin aceasta ei au marele "atu" în mână. Ei vor putea afirma că au "constatat" fel de fel de lucruri, căci cine îi poate controla? Odată castrul săpat complet, nimeni nu mai poate verifica detaliile distruse prin săpare, pe care numai arheologul prezent la lucrări le poate observa și remarca. De buna credință sau de rea credință a acestuia depinde multe, chiar foarte multe.

Și, ceea ce e dureros, e că noi puteam să săpăm acel castru în cursul celor 20 de ani de stăpânire românească!!

N'am făcut-o, căci n'aveam fonduri! Erau ani când nu aveam fonduri deloc, iar când le aveam, erau atât de insuficiente, încât nu ajungeau nici pentru săpăturile începute.

Înțelegere deplină am găsit la Comisiunea Monumentelor Istorice din Transilvania, condusă de dl. Al. Lapedatu, dar nu găseam înțelegere mai sus, acolo unde se dădeau fondurile, la Ministerul Finanțelor.

Trebuia ca statul să fi dat cea mai mare atențiune acestei probleme a săpăturilor și să fi sprijinit larg un program vast de lucrări, mai ales în Ardeal. Ar fi găsit în Institutul de Studii Clasice dela Cluj un instrument de lucru capabil de dezvoltare și de împlinire în condiții excelente a acestor obligații. În realitate, însă, noi am făcut ceea ce am putut din sărăcia fondurilor, cerșite de pe unde puteam și primite, neregulat, cu o zgârcenie umilitoare pentru noi care strigam "în pustie".

N'a fost o acțiune conștient susținută și condusă! Acțiunea, se pare, că o fac acum Ungurii și e împotriva noastră.

Iată, deci, Domnule Ministru, vina și greșala!

Așa a fost în trecut!

Ce este acum? În fond, tot aceeași greșală se continuă!

6. Raportul lui Constantin Daicoviciu, adresat Ministrului Propagandei Naționale, Mihai A. Antonescu, 21 decembrie 1943.

The report of Constantin Daicoviciu addressed to Mihai A. Antonescu, the Minister of National Propaganda, 21 December 1943.